

azt adja, az mint akar . . . Az, mely két könyvet most vittek, ha másnak kell, csak három forintért adja az kettőt kegyelmed, jóllehet itt négyért járt.¹ Az árleszállításra BORNEMISZA szűkössé vált helyzete szolgáltatta az alkalmat. Ezek az adatok u. i. abból az időből származnak, midőn Ördögi Kísértetek c. műve miatt egyházi bíróság elé állítják és pártfogóit elveszítve, egyedül BALASSA ISTVÁNra, BALASSA MENYHÁRT fiára támaszkodhatnak.

TOLNAI GÁBOR.

A sajtóhibák történetéhez. A sajtóhiba olyan régi, mint a könyvnyomtatás s a régi időkben sokkal sűrűbben fordult elő a könyvekben, mint manapság. Egy-egy nagyobb régi könyvben százakra rúg a szerző által a könyv kinyomtatása után észrevett sajtóhibák száma, amelyeket a könyv végén szokásban volt egyenként felsorolni és kiigazítani. „A könyvnyomtatónak megvan, mondhatnók, a maga külön rovata, a végző, amelyet az olvasóhoz (Ad lectorem candidum) intéz“ — írja MÁTÉ KÁROLY *A könyv morfológiája* c. jeles tanulmányában (47. l.). A régi magyar könyvek nyomtatói ebben a rovatban a legkülönbözőbb okokkal mentegetődznek a hibákért: „első munkánk“, „sietségünkben löttek a vétkek“, „a könyvnyomtató magyar nyelvet nem tud“, — olykor amiatt panaszkodnak, hogy nincs jó korrektoruk, vagy hogy a szerző „nem volt helyben“. (MÁTÉ 47—48. l.)

A XVIII. századbeli könyvek alaktanilag ugyanolyanok, mint a régi magyar könyvek s ezekben a sajtóhibák rovata éppúgy megvan, mint a régebbiekben. Például MAROS VÁSÁRHELYI BABA FERENTZ CAMPEGIUS VITRINGA műve fordításának, a „*Lelki Élet*“-nek (Francofurtum, ny. SCHWARTZ JÁNOS 1722) a végén, felsorolván a sajtóhibákat, ezt írja: „Ezekén kívül a' mi hibátskák a' nyomtatásban kiváltképen az első egy-néhány árkofokon estenek, azokat az okos Olvaó magátólis könnyen meg-jobbíthatja . . . Az előbb árkofokban az *i* betü körül nem vóltunk eléggé vigyázók: az *ö* és *ü* betüknekis a' pontotskáik, azoknak alkalmatlan vóltok miatt nem mindenütt látzának elég világoon. De mind ezek az okos Olvaót méltán nem kéfedelmeztethetik.“ — CSUZY ZSIGMOND *Evangeliumi Trombita* (Pofonban, ny. ROYER JÁNOS PÁL, 1724): „Az nyomtatásban efelt fogyatkozáfokat pedig, ha mindeneftül fogva nem-is, nagyobb részről, a' következendő tábla mütattya-meg. Mellynek-is lokaságát,

¹ I. h. 54—55. l.

fenki ne-cfodállya; mert magam mindenkör mellette nem-lehettem; a' nyomtato pedig, se deákúl, se magyarul egy-általlyába lemmit-fem tudott." — Utána következik az „Errata Typographica hujus Operis Cathedeticæ, — Tabula seu Cathalogus Erratorum“, összesen 446 sajtóhiba kiigazítva. — OSTERWALD FRIDERICH JÁNOSnak *A' Keresztényének között . . . uralkodo Romlottságnak Kutfejevről* c. munkájának névtelen szerzőtől való fordítása (Debreczenben, ny. MARGITAI JÁNOS, 1745): „Jóllehet eléggé igyekeztünk rajta, hogy e' Munka mennél nagyobb vigyázással jöne-ki: mindazonáltal tsak ugyan el-nem kerülhetűk, hogy a' Nyomatásban némelly Hibák ne estenek légyen. (Következik a „Hibák“ felsorolása.) . . . Lehetnek talán még egyéb apróságok: de a' mellyek úgy reményilem fenkit nem fognak megakadályoztatni. Légy jó egészségben.“ — MARÓTHI GYÖRGY: *Arithmetica* c. művének (Debreczenben, ny. MARGITAI ISTVÁN, 1763) végén ezt olvassuk: „Hogy némelly *Hibák* estek e' Könyvben, arrol nem szűkség fok befzéddelel botsanatot kérnűnk: mert ez az illyen munkában majd el-kerülhetetlen; kiváltképen a' fok apró tseprő foglalatoságok között. A' Hibák ezek léfznek igazításra valók.“ H. Gy. Ts. P. (Horváth György tsászári prédikátor) *Természetnek és Kegelemnek Oskolája* (Győrbe, ny. STREIBIG GERGELY JÁNOS, 1775) könyve végén a sajtóhibák kijavítását a következő szavak vezetik be: „Az Auctor-nak távol létele miatt a' nyomtatásban esett nevezetesebb Hibákat ezen Könyvben így kell meg-igazítani.“ — P. HERMOLAUS csak ennyit mond, minden magyarázkodás nélkül: „A' Nyomatáfi gántfokat így jobbítsd“, — pedig ő is hivatkozhatott volna arra, hogy a könyvnyomtató nem tud magyarul, mert „*Boldog Halálra el-készitő Imádságok . . .*“ c. műve Bétsben, 1789-ben, HRASCHANKY JÓSEFnek Betőivel jelent meg, 1789-ben. — ANDRÁD SÁMUEL *Elmés . . . Anekdoták* c. művében, amely Bétsben, 1789-ben jelent meg (a nyomdász megnevezése nélkül), már igen bölcsen arra az álláspontra helyezkedik, hogy nem kell a sajtóhibákat kijavítani. „Egélfsz igyekezettel . . . voltam azon — írja az E'ölljáró Beszédben —, hogy femmi hiba ne effék ebben a' Könyvetskében; de még-is leg-alább a' typographus-i hibákat el nem lehetett tökéletesen kerülnöm. Melyen nem lehet tfudálkozni, mivel a' betű-fzedöm még egy fzót fem tud Magyarul. A' könyv-nyomtatói hibák mindazáltal olyan kitfinek, hogy nem érdemlik különöfön fel-tétetni a' Könyv végén a' kelleetlen fzokott Erratakba; mert akármely E. Olvasó-is azokat intés nélkül igen könnyen meg-jobbithatja, és úgy olvashatja, a'mint nyomtatni kellett volna.“ (I. XXIX. l.) — TORMÁSSI JÁNOS *Egynehány Prédikáziók* c. művében (Pesthenn, ny. PATZKÓ FERENTZ, 1791) a hibaigazításra

e szavak hívják fel a figyelmet: „E' Könyvben efelt hibákat e' fzerént kell meg-jobbitani.“ — B. H. P. (BETLENI HARI PÉTER) ... *Szabad Gondolkodásai* (Bétsben, ny. a' Tsálfári Királyi Süket-Némák Typografiájában, 1789) c. művében: „Igazitni-való ki-tetfzöbb hibák.“ — MÉSZÁROS IGNÁTZ: ... *Magyar Szekretariusában* (Pesten, ny. TRATTNER MÁTYÁS, 1792): „A' nyomtatásban esett hibák. — Azoknak meg-jobbitások“ (kéthasábosan). — GRÓF VERRI SÁNDOR: *Római Éjszakák* Fordította Tótfalusi Kováts Antal (Kolosváron, ny. a' kir. Lyceum, 1823): „Nyomtatásbeli Hibák.“

A magyarországi latinnyelvű könyveknek természetesen szintén megvolt ez a rovata: az *Iter Oeconomicum* ... Ab ... *Joanne Lycei* (Tyrnaviae Typis Academicis; Anno 1707) végén külön fejezet a „*Sphalmata*. Per decursum Itineris Oeconomic. comiffa, legenda subsequenti modo: p. Paginam, l. Lineam denotat ...“ S a hibák felsorolása után ezt olvassuk: Si praeter specificata in plure adhuc Lector incidit in hocce opere Sphalmata, Correctori venia dabitur; cui debitam attentionem in corrigendo, praesentium temporum, non raro minuebat viciffitudo.“ — De a legtöbbször csak egyszerűen „Errata“, vagy „Errata, Correcta“ cím alatt sorolják fel a sajtóhibákat (például M. SZENTIVANY: *Ratio Status Futurae Vitae*, Tyrnaviae, 1699), vagy „error — corrig“. (*Elementa Jurisprudentiae Hungaricae*, S. Patakin, 1817), vagy „Errata praecipue corrigenda“ (M. BEL: *Compendium Hungariae Geographicum*, Posonii et Cassoviae, 1779).

Az idézett adatokból látjuk, hogy a sajtóhibákat többféle okkal próbálták megmagyarázni, már a régi magyarok korában és a XVIII. században is. Többek között az idegennyelvű szedőre is próbálták áthárítani a felelősséget, de ez ritkább esetekben fordult elő. Különben az idegennyelvű szedő is végzett hibátlan munkát.

A Magyar Sajtó 1864. évfolyamában két tárcacikk is foglalkozik a sajtóhibák kérdésével. A december 5-i számban PETHEŐ DÉNES azt írja: „Szedőink nagy része nem tud magyarul; de ez még hagyján volna, az ügyes szedő oly nyelven is képes dolgozni, melyen nem tud. L...r az én kéziratom után négy évig szedett, egy betűt sem tud magyarul s mégis ritkán volt oly kevés sajtóhibám, mint önála.“ A december 21-i számban viszont „Egy öreg nyomdász“ elmélkedik a sajtóhibákról, aki egyenesen az idegen szedőket és nyomdatulajdonosokat teszi felelőssé a sok hibáért: „...de nálunk hanyadik nyomdatulajdonos született magyar? S nemde nyomdavezetőik (!) is többnyire németek ...“ — írja az öreg nyomdász, majd így folytatja: „Ha tehát azt akarjuk, hogy lehetőségig hibátlanul állítsuk ki magyar nyomtatványainkat: grammatikát végzett magyar fiúkat kell föl-

fogadni betűszedő tanítványnak.“ De a sajtóhibákért a szerző is felelős: „ritka író lehet saját művének korrektora, mert figyelme... ismét meg ismét a szöveg folyamára szalad, a betűhibák pedig közben szépen elcsúsznak szeme előtt.“

A sajtóhibák ellen a legbiztosabb védelem — a gondos korrekúra: csak teljesen hibátlan szöveget szabad imprimálni.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Az első „teljes“ Puskin-kiadás. A *Russzkij Bibliofil* c. könyvészeti folyóirat 1911-ben elhatározta, hogy időnként külön számokat fog kiadni, amelyeket kizáróan egy-egy orosz írónak szentel. Első ilyen külön számában PUSKIN műveinek különböző kiadásaival, illusztrációival, PUSKIN rajzai- és kézírataival foglalkozott. Most, amikor a nagy orosz költő halálának százéves fordulója alkalmából újra nagy érdeklődés támadt művei iránt, röviden megemlékezünk erről az ízléses kiállítású PUSKIN-füzetről, melyről annak idején a mi folyóirataink nem vettek tudomást. (St. Pétersbourg, 1911. 4°. 110 l.)

Egyik cikkében VL. ANDERSZON PUSKIN műveinek halála utáni első teljes kiadásáról ír tanulmányt. — PUSKIN halála után (1837) néhány hónappal az összes orosz kormányzók hivatalos értesítést kaptak a belügyminisztertől, hogy az orosz irodalom nagy költőjének halála mélyen meghatotta az egész orosz társadalmat, magát az uralkodót is, aki a költő családját elhagyatottságában elhalmozta bőkezűségével, gyámokat rendelt ki az árvák mellé, akiknek feladatává tette, hogy a költőnek addig nyomtatásban megjelent műveiből teljes kiadást rendezzenek sajtó alá. Aztán megjelent az előzetes értesítés a tervezett kiadásról a főbb udvari méltóságok (a főpohárnokmester, az istálló-mester), egy kamarás és ZSUKOVSKIJ költő, államtanácsos aláírásával, majd a körlevél az összes hatóságok fejeihez.

Az eredetileg hat kötetre tervezett összkiadás nyolc kötetben jelent meg, PUSKIN metszett arcképével és névaláírásával, majd még három pótkötetet adtak hozzá s az első teljes PUSKIN-kiadás 1841-ben fejeződött be.

A kritika kedvezőtlenül nyilatkozott az összkiadásról: a kötetek kiállítása ízléstelen, nyomása hanyag, tele megbocsáthatatlan sajtóhibákkal, a versek s prózai művek elhelyezése rendszertelen benne, — olvassuk az egyik bírálatban. — Méltatlan a kiadás PUSKIN emlékéhez, — mondja a másik; — nincsenek benne jegyzetek, magyarázatok, nincs meg az egyes művek megjelenésének kronológiája. A kötetek alakja esetlen, papírosa szürke. Rossz a szerkesztése, rossz a nyomdai kiállítása, de ami a legnagyobb baj, nem is teljes, — mondja a harmadik. Nagy harc folyt e kiadás körül méltánylói és szigorúan